

Emine İşınsu'nun Azap Toprakları Romanının Arketipal Eleştirisi

Mehmet DÖNMEZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Samsun

*Sorumlu Yazar

mehmetomu@hotmail.com

ÖZET

Modern psikolojinin önemli temsilcilerinden birisi olan Carl Gustav Jung'un arketiplerle ilgili kuramı, destan, masal, hikâye, roman, gibi edebi metinlerin çözümlenmesinde büyük bir kolaylık sağlar. Aynı zamanda metnin ait olduğu milletin ve insanlığın geçmişine ait önemli ipuçlarının ortaya çıkarılmasına katkıda bulunur. Arketipler, Carl Gustav Jung'un ifadesiyle bilinci etkileyen ve her insanın ortak bilinçdışını oluşturan "içteki" ortak etkenlerdir. Arketiplerin kökeni mitlere bağlı olup Campbell'in "ayrılış-aşama-dönüş" formülü ile çözümlenir. Arketiplerin en yoğun olarak bulunduğu kaynaklardan biri olan sanat eserleri, kolektif bilinç dışının gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir araç konumundadır. Bu sebeple edebî eserlerin Jung'un arketip teorisi dikkate alınarak farklı yönlerden değerlendirilmesi, insan gerçeğini yansıtmaya çalışan yazarın amacına ulaşmasına hizmet edecektir. Arketipçi okur açısından edebiyat, arketip olan kişilerin, durumların, imgelerin ifadesidir. Biz, yazarın farkında olmadan kullandığı bu mitos dilini çözmek ve eseri daha anlaşılır bir tarzda açıklama yapmakla görevliyiz. Biz, bu çalışmamızla Çağdaş Türk edebiyatının yetiştirdiği en iyi romancılarından biri olan Emine İşınsu'nun "Azap Toprakları" romanını arketipal bir yaklaşımla ele alarak yeni bir inceleme yönteminin esaslarını modern romana uygulamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Emine İşınsu, Mitoloji, Arketip, Arketipal Eleştiri, Azap Toprakları

ABSTRACT

The archetype theory of Carl Gustav Jung one of the most important representatives of modern psychology provides a great convenience with the analysis of literary texts such as epic, fable, story, novel. It also contributes to uncover the nation to whom the text belongs and important clues pertaining to the history of humanity. Archetypes, with Carl Gustav Jung's term, are "internal" common factors affecting the consciousness and creating the common unconsciousness of every human being. Traced back through myths, the origin of archetypes is analyzed with Joseph Campbell's "separation, progress and return" formula. Works of art, one of the resources where archetypes can be found intensely are in the position of important tool in transferring collective unconsciousness to future generations. Therefore, evaluating works of art from different aspects by taking the Jung's theory of archetype into account will help the author trying to reflect the reality of human being realize his purpose. From the point of view of reader who favours archetype, literature is the expression of symbols, situations and people who are archetype themselves. We are responsible for solving this mythical language the author uses without being aware of it and giving a more clear explanation of it. With this study, we will try to apply the basis of new research method to modern novel by examining the novel "Azap Toprakları" by Emine İşınsu, one of the most powerful novelist, in an archetypal approach.

Key Words: Emine İşınsu, Mythology, Archetype, Archetypal Criticism, Lands Of Wrath

Azabın Canlı Şahidi Emine İŞINSU

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Emine İşınsu, 17 Mayıs 1938'de Kars'ta dünyaya gelmiştir.

Babası Bulgaristan Türklerinden, emekli Tümgeneral Aziz Vecihi Zorlutuna, annesi Erzurum'un tanınmış ailelerinden Zorluoğulları'na mensup Hürriyet Mücahidi Avnullah Kâzimi Bey'in kızı, tanınmış şair ve yazarlarımızdan Halide Nusret Zorlutuna'dır (İslam 1992: 15).

Çocukluğunu Anadolu'nun farklı yerlerinde geçiren yazar, Ankara'da lise öğrenimini tamamladı. İngiliz Dili ve Edebiyatı, Felsefe, İşletme Bölümleri ve Hukuk Fakültesi'nde kısa sürelerle öğrencilik yaptı; bir ara kazandığı bir burs ile Amerika'da "Sosyal Hizmetler Uzmanlığı" kursuna katıldı.

Lise yıllarında bir dergide yayınlanan şiir ile edebiyat dünyasına atılan yazar 23 yaşında gencecik, bebeğini büyüten bir anne iken yazdığı, "Küçük Dünya" adlı romanıyla Turizm

ve Tanıtma Bakanlığının roman ödülünü kazanmıştır.

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli isimlerinden şair ve yazar bir annenin kızı olan Emine İşınsu annesini her konuda örnek almış, ancak büyük bir sanatçının kızı olarak değil, kendisi olarak tanınmak istediğinden soyadını kullanmamış, göbek adı Emine'yi ve soyadı İşınsu'yu kullanmıştır. Bu tavır bize romanlarındaki kadın karakterlerin kişilik tahlilleri için önemli ipuçları verir.

Romanlarının konusunu günlük hayatın sıkıntıları, Türk tarihi, Türk kültürünü derinden etkileyen tasavvuf, Türkiye dışındaki Türklerin dramı oluşturmaktadır. İnsanla ilgili yaptığı tahliller, özellikle kadın kahramanların iç dünyalarını vermekteki başarısı, tarihimizi ve kültürümüzü işleyişteki ustalığı onun, kendi medeniyetini, köklerini ne kadar iyi bildiğini, özümlediğini gösterir. Güçlü bir kaleme sahip olan yazar artık gençleri hedef aldığından onların anlayabileceği bir dili kullanmaya başlamıştır.

Babaannesi ve babası, Bulgaristan Eskicuma'dan göç etmişlerdir. Türklerin yaşamış oldukları acı ve zorlu günlerin yakın tanığıdır. Çocukluğunun bir bölümünü Kırklareli'nde geçiren Işınso, babaannesinden ve babasından Balkan Türklerinin, Türklük adına nelerle karşılaştıklarını ya da nelere katlandıklarını dinlemekle büyümüştür. Bu nedenle Balkan Türkleri O'nun hayatında önemli yer tutar (Duman 1997: 9). Gerek babasından gerekse babaannesinden dinlediği Balkan Türkleri trajedisi, onun Türkiye dışındaki Türklere yoğun hisler beslemesine sebep olmuştur. Onlara karşı olan bu hislerini Dış Türkleri konu alan üç romanında dile getirmiştir: Bunlar Balkan Türklerini anlattığı *Çiçekler Büyür* ve *Azap Toprakları* ile Kerkük Türklerini anlattığı *Tutsak* adlı romanlardır. (Erol 2006: 29) Biz çalışmamızda, yazarın *Azap Toprakları* adlı eserini inceleyeceğiz.

Türk tarihini çok iyi bilen, Türk olmanın haklı gururunu yaşayan Emine Işınso, romanlarıyla bizi Selçuklunun kuruluş çadırlarına, oradan bir zamanlar Türk yurdu olan topraklara, Yunus'un saf ama coşkun ırmaklara benzeyen şiirlerine, bazen bir Halvetî dergâhına, yakın tarihimizin unutamadığımız, hâlâ içimizi sızlatan olaylarına veya kültürümüzün unutulmaya yüz tutmuş sanatlarının icrâ edildiği atöyelere götürür. Bu yolculukta yanımızda kâh Yunus vardır, kâh Balkan dağlarının nazlı çiçeği İlay, çağlar öncesinden seslenen Başbuğ Alp Arslan Sultan, düşünen, aydın, engin sabırlı, dimdik Türk kadını vardır (Karakurt 2007: 26).

Azap Toprakları, Balkan Türklerinin trajedisini anlatan en etkili romanlardan biridir. Yazarın 1969 yılında yazdığı eser, günümüzde de devam eden sorunlara vurguda bulunmaktadır. Balkan Yarımadası beş asırdan fazla bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu durum Balkan Savaşları sonunda değişmiş, burada bağımsız devletlerin kurulması üzerine bölgedeki Osmanlı egemenliği sona ermiştir. Bundan sonra yeni kurulan devletlerin egemenliği altında kalan Müslüman-Türk nüfus hâkim unsurlar tarafından asimile edilmeye çalışılmıştır. Bu asimilasyon çalışmaları pek çok trajediye sahne olmuştur. Emine Işınso, Balkanlarda yaşanan acılara yakından tanık olmuş olan babasından Balkan Türklerinin çektiikleri sıkıntıları dinleyerek büyümüştür. Bu sebeple Balkan Türklerinin, Işınso'nun hayatında önemli bir yeri vardır (Koçal 2010: 139-146). Eser, arketipal eleştiri açısından ele alındığında okuyucuya farklı yönlerden bakma fırsatı kazandıracaktır.

Arketipal Eleştiri

Kelime anlamıyla kalıp, şablon, ilktip şeklinde ifade edilen arketipler gerçekte insan kültürünü oluşturan yapı taşlarıdır. İnsanlar, uzun dönemler boyunca karşılaştıkları benzer olayları bir süre sonra belli davranış kalıplarına oturtmuş ve bu kalıpları kuşaklar boyunca aktarmaya başlamıştır.

Bunun sonucunda ise, bireyin anne, baba, erkek, kadın gibi rolleri ve geçimini sağlamak, eş ve arkadaş bulmak, yolculuğa çıkmak vb. arketip denilen şablonlar ortaya çıkmıştır. Bu anlamda her arketip için belli sosyal ve psikolojik durumlara cevaben ortaya çıkmış "prototip-ilktip" tanımlaması yapılabilir.

Arketipal eleştiride amaç, çok eski çağlardan beri insanları etkileyen, onlara derinlerden seslenen birtakım ölümsüz arketipleri ortaya çıkarmaktır. Ebebiyat eserlerinde tekrarlanan bu arketipler, kişiler olabilir, imgeler olabilir, simgeler olabilir, durumlar ya da olay örgüleri olabilir (Moran

2003: 219). Arketipal eleştiri, metne eğilerek orada yer alan öğelerin anlamını araştırır. Arketipal eleştiride amaç, ele alınan anlatıda, yazarın niyeti değil, metnin niyetini anlamaktır. Yani arketipal eleştiri, yazarın hayat hikâyesinden farklı bir şeydir. Metnin kendi niyetini kendi elemanlarıyla üreten bağımsız bir varlıktır. Bu bakımdan arketipçi okur açısından edebiyat, arketip olan kişilerin, durumların, simgelerin ifadesidir. Bu çalışmada, yazarın farkında olmadan kullandığı bu mitos dilini çözmeye ve eseri daha anlaşılır bir tarzda açıklamaya çalışılacaktır.

Arketip, psikolojide ilk defa Carl Gustav Jung (1875-1961) tarafından kullanılmıştır. Jung'un bilime kazandırdığı bir kavramdır. Arketip kavramını çözmesi onu Freud'tan ayıran, bir özelliği oluşturmuştur.

Arketipçi eleştiri yönteminin doğmasında en büyük rolü oynayanlardan biri *The Golden Bough* (1890-1915) adlı kitabıyla *Sir James G. Frazer* olmuştur. Frazer'in bu eseri ilkel âyinler ve mitoslar üzerinde önemli bilgiler getirmiş ve geniş yankılar uyandırmıştı. Aynı sıralarda, Cambridge Okulu diye anılan bir grup antropolog ve klasik Yunan bilgini (*J. E. Harrison, F.M. Cornford, A.B. Cook*) Yunan mitologyası, dini ve bunların Yunan tragediyalarıyla ilişkileri üzerinde yaptıkları araştırmalarla, edebiyat ile mitoslar ve âyinler arasındaki bağlara ışık tuttular. Arketipçi eleştiri yönteminin çok önemli bir kaynağı da *Carl Jung* olmuştur. Jung'un mitosların insan ırkının ortak bilinç dışına ait olduğu ve bu nedenden arketiplerin edebiyatta tekrarlandığı tezi, eleştiriler için yeni ufuklar açan fikirdir (Moran 2003: 220).

İncelemeye başlamadan önce, arketipal bakış açısının kurucusu, Carl Gustav Jung hakkında birkaç bilgiye yer verelim: Carl Gustav Jung, tıp ve psikiyatri kökenli bir ruh çözümlemecisidir. Psikolojik tipler, kompleksler teorisi ve sözcük çağrışım testi gibi özgün bilimsel katkılarını, günümüz psikolojisi ve psikiyatrisi içinde de yerini muhafaza etmiştir. Ancak Jung'u bir okul yapan, bütün insan-bilimlerine yansıyan türevleriyle sembol-bilim alanındaki çalışmaları ve (kişisel/ortak) bilinçdışının dinamik ve görüngülerini irdeleyen yaşam eseridir. Bu katkı antropolojiden teolojiye, psikolojiden felsefeye, etnolojiden sosyolojiye çok geniş bir alanda değişim ve dönüşümlere yol açmış, ve hatta kuantum fiziği gibi uç doğa bilimlerinde yeni açılımları (örn. eşzamanlılık [sinkronite] öngörmüş, önermiştir (Jung 2009: 8).

"Jung'un yaşam çizgisini, çocukluğundan beri gücüne, zenginliğine, karmaşıklığına teslim olduğu öznel dünyasının tek(il)liğinde hissettiği yalnızlığı, yalıtılmışlığı, aynı zamanda da seçilmişliği, öngördüğü bir insan(lık) nesnellğine bağlama arayışında betimleyebiliriz. Bu çaba tekil ve öznel Carl Gustav Jung'u bir yandan canlı doğa üzerinden cansız varlıklara, diğer yandan Ruh'a ve Tanrı imgesine bağlar. Ara aşama her iki tarafa doğru da kültür ve ortak bilinçdışı, ara elemanlar ise arketiplerdir." (Jung 2009: 9).

Jung'un kuramsal temelini sunduğu, arketipoloji ve bilinçdışı dinamiklere yoğunlaşan "Analitik Psikoloji" okulu, arketiplerin doğası gereği, imgeler, resimlerle çalışır. İmgelerin çok-anlamlılık ve muğlakları, çok daha belirli ve keskin bir ifadeyi taşıyan sözcüklerin apaçıklığından farklıdır (Jung 2009: 11). Jung, arketiplerin işlevlerini şöyle açıklar: "Arketiplerin işlevi, kristalizasyon odakları gibi 'mevcut' türe-özü biyolojik-evrimsel algılama-duyumsama-yorumlama tepkile(ş)me şemalarını oluşturmak değildir.

Arketipler, o şemaların mihenk noktalarında beliren, kendini gösteren ve kendini zorlayan görüngülerdir. Arketiplerin gücü kendilerinden menkul değildir; bir yer ve durumun imgesidirler ve o yer ve durumun kendisinden kaynaklanan bir zorlayıcılıkları vardır. Bu olgu onları –paradoksal gözükmeye de-, daha bir vazgeçilmez kılar. Zira güçleri kendilerinden menkul değildir. Varoluş açılımı bütünlüğünün zorunlu görüngüleridir. Ana eylem şemaları ve duruşların somutlaşmalarıdır (Jung 2009: 12).

Mit

Mitolojik anlatılar, genellikle milletlerin dünya sahnesine çıktığı ilk çağlardan kalma ve milletin varlığa, hayata, ölüme vb. olgulara bakışını gösteren olağanüstüyle örtülü metinlerdir. Bu metinler, çok karmaşık simgeleri içeren ve çözümlenmesi hayli zor ayrıntıları içerir. Zira her bir obje aslında insan tarafından bilinen bir varlığın soyut ya da somut gösterenidir.¹

Bir metinde mitoloji aramak, eserde mitolojik varlıklara, nesnelere, tarih ve mekânlara, kişi ve hadiselerle gönderme yapılıyor mu yapılmıyor mu bakmak demektir. Bu da ancak iki yolla yapılabilir, saydığımız bu mitolojik göndermeler eserin ya derin yapısında yer alır yahut da yüzey yapısında. Eğer yüzey yapıda mitsel bir unsur varsa bu hemen fark edilir ve “bu eserde mitolojik göndermeler var” denilebilir.

Bir sanatçı niçin mitlere başvuruyor sorusu birkaç yönden şu şekilde cevaplandırılabilir:

1. Sanat faaliyeti bir objektivation olduğuna göre, mitlerin hazır birer objektivation olması özelliği sanatçıyı cezbeder.

2. Mitlerin varlık alanlarının belli bir zaman dilimiyle sınırlandırılmamış olmaları, binlerce yıl boyunca insan belleğinde tanınmış kalıplara bürünmeleri, estetik objenin alıcı tarafından algılanmasını kolaylaştırır. Yine bu verici-alıcı birlikteliği sanatçı ve muhatap arasında aynı paralelliği paylaşacakları bir düzlem yaratacaktır.

3. Mitlerin sihirsel ve gizemli dünyası, insanoğlunda binlerce yıldan beri oluşturduğu kutsal, esrarlı yapısı sanatçının etki yaratmasında çok büyük oranda işine yarayacak ve eserin kurgusundaki entrik ve şifreli yapıya önemli oranda katkı sağlayacaktır.

4. Mitlerin sahip olduğu çok katlı, derin anlamsal yapı eserin sanatsal derinliğini ve gizemini oluşturmada çok işlevli bir fonksiyon üstlenecektir.

5. Kaynakların üzerinde önemle durdukları konulardan biri de mitlerin sanat için vazgeçilmez bir ilham kaynağı olduğu meselesidir. “Taşdıkları sezgi gücü, yer yer insan yaradılışındaki zaaf ve tutkuları, çağlar üstü bir kesinliğe, çok yönlü bir kullanım imkânına bağlamış olmalarıyla mitoslar, bugün de sanatın yararlandığı bir ilham ve kültür kaynağıdır.” (Necatigil 1988:7).

Dursun Ali Tokel, “*Edebi Metin Ve Mitoloji: Samanlıkta İğne Aramaya Dairdir*” adlı makalesinde mitolojinin gerekliliğinden ve zorluğundan şu şekilde bahsetmiştir: “Şahsi kanaatime göre, edebiyatımızın seçilecek ana metinleri taşıdıkları, kullandıkları, refere ettikleri, içselleştirdikleri, imge veya simge oluşturmada başvurdukları mitsel figürler açısından ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bu, bir anlamda arketipal eleştiri örneği için de gereklidir. Varacağımız

sonucun ne kadar şaşırtıcı olacağı ancak o zaman anlaşılacaktır. Eski dini metinlerde anlatılan, dört büyük meleğin can almaya yanaşmadığı ve her birinin insanların canını almak hususunda mazeret ileri sürdüğü, sonra da bu işin Azrail’in üzerine kaldığı anlatı en eski Hind anlatılarında vardır; dilimizde kullandığımız *panik* kelimesinin Kökeni eski Yunan Tanrısı *Pan*’a dayanır. Bugün hakimlerin mahkemeyi önündeki masaya vurdukları tokmakla açmaları *İskandinav* mitolojisinden, tanrı *Thor*’un simgesinden gelmektedir. Günah keçisi tabirinin Bâbil yeni yıl şenliğinde, bir kurban rahibi ile bir cin çıkarıcı, Marduk’un oğlu Nabu’nun sunağından kaynaklandığını, oradan kılık değiştirerek İbranilere ve diğer milletlere geçtiğini mitolojik hikâyeler olmadan kim nereden bilecektir? *Hazineyi bekleyen yılan* en eski haliyle, Sümer resimleriyle ve dolayısıyla anlatılarıyla, Tevrat’ın *Cennetin kapıcısı yılanla* alakası vardır, aynı hikâyenin Çin versiyonunda bu bekleme deniz dibinde kutsal taşı bekleyen ejderhaya dönüşmüştür. Bu hikâyeler tabiki mitoloji bilmeyi gerektirir.

Azap Toprakları Anlatısına SistematiK Bir Eleştiri

Edebi yorum, sistematiK olmalıdır; çünkü edebiyatın devamıdır. Örtük olanı ya da daha en baştan yarı yarıya belirtikleşmiş olanı, açığa çıkarıp biçimleştirmelidir yorum. Eleştirinin asla sistematiK olamayacağını öne sürmek, hiçbir zaman gerçek bilgi olamayacağını öne sürmekle birdir. Eleştirel düşüncenin değeri, kendi sistematiK niteliğini ne kadar ustalikle gizlediğiyle değil, edebi malzemenin ne kadarına gerçekten kuşattığı, kavradığı, konuşturabildiğiyle ölçülür. Bizim burada yapacağımız, Emine Işınsu’nun *Azap Toprakları* anlatısını arketipal eleştiri bağlamında ele almaktır.

Edebiyatın bir kimliği yoktur. Dolayısıyla ya, ya da açısından bakılan Türk anlatısının gelişimi yadsınamaz. Çünkü edebi metinler birbirine geçmiş DNA zinciri gibidir. Bu DNA zincirini sağlayan başlıca unsur ve unsurlar nelerdir? Bence, Muhittin Arabi’nin dediği gibi tümel durumlardır: “Tümel durumlar, dışta bir varlığa sahip olmasalar bile, zihinde akledilebilir ve bilinir olarak mevcuttur. Örneğin ‘insanlık’ tümel bir durumdur. ‘Dürüstlük’ bir türden her özel insanda bulunur; şahısların çoğalmasıyla çoğalmaz ve akledilebilir olmayı sürdürür.” der (Arabi 2006).

Kezâ edebiyat dili, tümel durumları belirli bir form etrafında toplamak ister. İşte, bu formun içeriği; metinlerarasılık, ikon, arketip, imge, simge, metafor, alegori ve gönderme ile zenginleşir.

İşte arketipal eleştiri, bu tümel durumları ifade etmesi açısından sistematiK bir eleştirinin önemli bir alt basamağını oluşturmaktadır.

Azap Toprakları’nda bahsedilen tümel durumlar şunlardır:

1. Özgürlük
2. Onurluluk
3. Azim ve kararlılık
4. Barış ve huzur
5. Cesaret
6. Soya bağlılık
7. Sorumluluk bilinci
8. Dil bilinci
9. Mücadele ruhu
10. Vatan sevgisi
11. Gelenek ve göreneklere bağlılık
12. İnanç

¹ Dursun Ali Tokel, Mehmet Âkif ve Mitoloji: Safahat’ta Mitolojik Arka Plân, <http://www.dalitolkel.com/read.asp?100>.

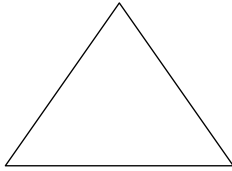
Bu bağlamda ifade edilmesi gereken tevarüd terimini şöyle açıklayabiliriz: “İki ozanın birbirinden bağımsız aynı dizeyi veya beyiti söylemeleri” dir. Bu tevarüdü bir binaya benzetirsek; bu binanın temeli arketipal olma, kolonları metinlerarasılık, odaları imge, çatısı ise dildir. İşçileri yazar, taslağı ise metindir. O hâlde bu binanın mühendisi kimdir? Biz Fransız edebiyatından bir anlatı okusak, onlar da kendi anlatılarının yanına bizim anlatımızı okuyabilmelidir. Çünkü Emine Işınsu'nun anlatısını anlamak için mutlaka yeni gelenekçilerin özelliğini bilmeye gerek olmayabilir. Kezâ, Emine Işınsu'nun hayat hikâyesini bilmeye ihtiyaç duymayabiliriz.

Bir Arketip Olarak Eser İsmi

Azap Toprakları deyince ilk olarak aklımıza sözcük bilgisi gelir. Azap ve toprak kelimelerinin ise isim olduğu gelmektedir. –lar çoğul ekiyle birlikte bir mekânda geçen bir azabın, elemin, şiddetin ve tecavüzün meydana geldiği çoğul bir yapıdan söz edebiliriz. İyelik eki olan –ı eki ise, o toprakta, vatanda yaşayan bir kesimi, bir toplumu ifade eder. İşte, belirtisiz isim tamlamasıyla oluşturulan bu arketip, bize, tarihte baskı altında (azap toprakları içerisinde) yaşayan insanların çektikleri zulüm ve işkence ortamını gösterir. İşte, insanların çektikleri zulüm ve işkence ortamının ilk arketipali, Habil ile Kabildir. Bu ikisi arasındaki çatışma ortamı, hem bireysel hem de toplumsal boyutta hâlen de günümüzde devam etmektedir. Libya, Irak, Afganistan gibi azap topraklarında Habil ile Kabil'in mücadelesi devam etmektedir.

Bir Arketip Olarak Bekir

Arzulanan Nesne

Arzulayan Özne

Anlatılarda “üçgen arzu” (Girard 2001: 10) denen yapısal bir kavram betimlenir. Bu üçgen arzu yapısında Bekir'in yeri şöyle belirlenebilir:

Arzulayan Özne: Bekir

Arzulanan Nesne: Milli birlik ve beraberliği sağlamak.

Arzunun Dolayıcısı: Kaptan Dede

Üçgen arzu yapısında esas olan nesnedir; öznenin arzusunun sebebi ve kaynağı o nesnedir. Her şey öznenin kaynaklanıyor ise nesne önemsiz değildir ama arzusunun kendisi (ve öznesi) nesneden bile önce gelir. Arzu, nesnesini arayıp bulacak yoksa yaratacaktır.

Burada arzulayan özne Bekir'in ilk arketipali yani tümel durum kahramanlık simgesidir. Mitolojilerde anlatılan ilk kahramanlar genellikle kusursuz ve olağanüstü özelliklere sahiptirler ama mitolojilerden roman türüne geçişte kahramanların kusursuz ve olağanüstü özelliklere sahip olmadığını görüyoruz. Bunun sebebi, lâikleşme ile birlikte anlatılarda mitsel (dini) özelliğin yavaş yavaş ortadan kalkmasıdır. Gılgamış anlatısında Uruk kralı Gılgamış, dostu Enkidu'nun ölümünden sonra büyük bir üzüntü duyar. Ölümsüz olabilmek amacıyla belli maceralara atılır, ancak başarılı olamaz (Rosenberg 2003). Bu mitolojide Azap

Toprakları'nda olduğu gibi karşımıza üçgen arzu çıkmaktadır. Arzulayan özne; Gılgamış, arzulanan nesne; ölümsüzlüğe kavuşmak, arzusunun dolayıcısı ise Tanrı olmaktadır. Gılgamış mitolojisinde kahraman olağanüstü özelliklere sahip olup yarı Tanrı'dır ama Azap Toprakları'nda ise kahraman sıradan bir insandır. Her iki anlatıda anlatılan kahramanın ortak özelliği ise başarısız olmalarıdır. Örneğin, Gılgamış ölümsüzlüğü ele geçirme aşamasında türlü türlü sektelere uğrar ve ölümsüzlüğü elde edemez. Azap Toprakları anlatısındaki kahramanımız Bekir ise Batı Trakya'da Türk birliğini sağlamaya çalışır fakat bu isteğini gerçekleştirmedi başarılı olamaz.

Azap Toprakları ile Gılgamış mitolojisinde anlatılan kahramanların ortak özelliği ise şudur: Bekir de, Gılgamış da etrafındakilere korku uyandıracak bir yapıya sahiptirler ve güçlüdürler. Gılgamış, Tanrı'nın boğasını öldürmüştür. Bekir için Yunan Komutan; “Hayvan gibi elleri var. Bir vurdu mu iri öküzü bile devirir.” tarzında sözler sarf etmiştir.

Arzulanan nesnenin özelliklerini, Azap Toprakları'nda ve Orhun abidelerinde şöyle görmekteyiz:

Bekir, bazen kendi kendine bazen de toplum ile konuşurken toprağın değerini sık sık dile getirerek toprağını koruma bilincini yerleştirmeye çalışmıştır:

“Sonra kara toprağı düşündü, onunla konuştu: ‘Canına yandığımın toprağı, senden geldik a be, ekininle suyunla yoğurdun, besledin bizi de şimdi bu rezillik niye? Hep senin uğruna. Ezmek lazım seni ezmek... Kaptanın atlarının nalları yetmemiş yeni nallar yeni atlar gerek. İstemiyorum eksik olsun ekinin, tütünün, seni ayaklarımın altında sağlam görevim yeter...’” (Işınsu 2006: 33).

Toprağını terk etmeme konusunda Kül Tigin Abidesinin güney yüzünde şöyle bir kısım yer almaktadır: “... Ötüken yerinde oturup kervan, kafilе gönderirsen hiç sıkıntın yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın (Ergin 2006: 5).

...
“-Kaç buradan be Bekir, git İzmir'e insan gibi yaşa çekilir mi bu eziyet?

Bekir, İzmir'i özlemekten vazgeçer, burulurdu.

-Gitmem Hristo. A be benim toprağım burası. Yerim yurdum burası yahu. Gitmem bir yere.” (Işınsu 2006: 34).

Bekir, Türkçe'ye çok önem vermiştir. Rumcanın bir nevi silah olarak kullanılması onun itirazcı tavrını desteklemiştir. Çocuklara okullarda, Rumca öğretilmesine karşı çıkarak gizli gizli onların dillerini düzeltmeye çalışmıştır:

“Çok okurdu Bekir. Rumcası iyiydi, az buçuk İngilizce kıvrırdı. Gizli gizli elde edip sonra yaktığı Türkçe kitaplarla şivesini İstanbul şivesine benzetmişti. Bilhassa çocuklarla, gizli gizli konuşur, onların dilini düzeltmeye bakardı. ‘Bir okumuş adam, yüz kara cahile bedeldir.’ derdi hep.” (Işınsu 2006: 61).

Orhun abidelerinde de,

Kül Tigin Abidesi'nin güney yüzünde dilin etkisi üzerine şöyle kısımlar yer alır:

“Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırdı, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılrsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti öleceksin!...” (Ergin 2006: 5).

“Türk beyleri, milleti, bunu işitin! Türk milletini toplayıp il tutacağı burda vurdum. Yanılıp öleceğini yine burda vurdum. Her ne sözüm varsa ebedî taş vurdum.” (Ergin 2006: 7).

Azap Toprakları’nda büyük bir trajedi görmekteyiz. Bekir’in ihtilâlcı tavrı tam olarak gerçekleşmemiş olup, bu durumu tarihte ikinci Göktürk devletinin kuruluşuna ön ayak olan Kür Şad ihtilâlîna benzetebiliriz. Kür Şad ihtilâlî, Kür Şad ile Kırk Çerisi tarafından gerçekleştirilmiş olup, Çin sarayında büyük yankılar uyandırmıştır. Bu ihtilâlde Kür Şad ve Kırk Çerisi öldürülür. Bu durum tarihte Göktürklerin, Çin’in esaretinden kurtulması için bir gösterge olmuştur. Kür Şad, ikinci Göktürk devletinin gizli kahramanı olur. Azap Toprakları’na baktığımızda Bekir’in, Kür Şad ile olan bağı şu şekilde kurabiliriz: Her iki durumda da amaç, düşman işgalinden kurtulup kendi toprakları üzerinde egemenliğini sağlamaktır. Fakat aralarında ulaştıkları sonuç itibarıyla farklılık vardır.

Bir Arketip Olarak Ak Hoca, Kaptan Dede ve Kazım Hoca

Kazım Hoca’dan önce köyde imamlık yapan Ak Hoca, özellikle gençleri toplar, Kur’an-ı Kerim’i anlayacakları dilde anlatır ve hadisleri açıklar. Köylülere, Türklük ve Müslümanlık üzerine bilgiler vererek onları birleştirir. Ak Hoca, Bekir’in yetişmesi ve düşünce temelini oluşması aşamasında önemli rol üstlenmiştir. Ak Hoca’nın verdiği öğütler ve anlattığı olaylar ana kahramanımız üzerinde önemli bir derecede etkili olmuştur. Bu durumun aynı Osmanlı devletinin kuruluş aşamasında karşımıza çıkar. Ertuğrul Gazi’nin oğlu Osman’ın, Osman Bey olmasında hocası ve aynı zamanda kayınbabası olan Şeyh Edebalı’nın etkisi büyüktür. Osman Bey’in, Şeyh Edebalı’ya önem vermesi ve tekkede rüya gördükten sonra Bey olma yolunda büyük adım atması, bize Azap Toprakları’ndaki ana karakter Bekir’i anımsatır. Bekir de tıpkı Osman Bey gibi hocasının öğütlerini benimsemiştir. Her iki durumda da hocaların manevi desteği, kahramanların olgunlaşma dönemlerinde etkili olmuştur. Gerek Şeyh Edebalı gerekse Ak Hoca zor durumlarda kahramanlarımıza yardım ederek onların belirli engelleri aşmalarına katkı sağlamışlardır.

Din kurallarından çok hurafeleri bilen, olaylar karşısında tepki göstermeyip her şeyi kader olarak izah eden Kazım Hoca, eserin zıt bireylerinden biridir. Kazım Hoca, aslında kötü bir karaktere sahip değildir. Cahildir fakat cahil olduğunu bilmez. Hem cahil cesaretine hem de gafilliğine sahiptir. Aynı durum Ertuğrul Gazi’nin kardeşi Dündar Bey’de de mevcuttur. Dündar Bey’in cahil ve düşüncesiz hareketleri, Osman Bey’i çileden çıkarır. Hatta onu ölümle bile tehdit etmesine sebep olur. Azap Toprakları’nda ise Kazım Hoca, adeta Yunan propagandası yapmaktadır. Yunanlıların her dediğini kabul ederek cemaate bunu aşılama çalışmakta Bekir’in düşüncelerini ise yanlış bulmaktadır. Hatta kilisenin açılış töreninde papazlarla birlikte boy boy fotoğraflar çekirtmiştir. Kazım Hoca da Dündar Bey de aslında kötü bir karaktere sahip değildir. Cahil oldukları hâlde cahilliklerinin farkında olmamaları onları böyle bir duruma sürüklemiştir.

Çağdaş Türk edebiyatının en önemli romancılarından biri olan Emine Işın, eserlerinde millî duyguları ön plana çıkarır. 20. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlarda yaşayan Türklerin trajedisini anlatan Azap Toprakları adlı eseri Yunan

baskısı altında yaşayan soydaşlarımızın göç etmeleri için maruz kaldıkları baskılara rağmen direniş göstermeleri hususu üzerine kurulmuş bir romandır. Topraklarını terk etmeleri için yapılan zulümler karşısında susup sabredenlerin yanında, savundukları davadan ölümleri pahasına vazgeçmeyen vatanına, toprağına bağlı insanların da yer aldığı eserde Bekir, Ak Hoca, Kaptan Dede gibi şahıslar direniş düşüncesiyle hareket ederlerken, Kazım Hoca gibi şahıslar cahilce hareket etmiştir. Küçük yaşlarda çocukların beyinlerinin yıkanması, dinden, Türklükten soğutulmaları, Yunanlıların amaçlarını açıkça gözler önüne serer niteliktedir. Yunanlılar, din etrafında birleşen insanları, inançları doğrultusunda kullanarak onları oyunlarına alet etmişler ve varmak istedikleri hedefe epeyce yaklaşmışlardır.

Bu eser, arketipal eleştiri açısından ele alındığında Türklük duygusunu öne çıkarma, milletini özgürlüğe kavuşturma gibi bağlamlar çerçevesinde Gılgamış destanı, Orhun Abideleri gibi önemli eserlerle ilişkilidir denilebilir. Biz bu eseri incelerken arzulanan nesne, arzulayan özne ve arzunun dolayımından oluşan “üçgen arzu” denilen yapısalıcı bir kavramı kullandık. Öncelikle bir arketip olarak eser ismini ele aldık. Daha sonra ana karakter olan Bekir üzerinde durduk ve son olarak da Ak Hoca, Kaptan Dede ve Kazım Hoca gibi şahsiyetlerin arketiplerini inceledik. Tarihi bir roman özelliği taşıyan bu roman, arketipal eleştiri bağlamında ele alındığında okuyucuya farklı bir bakış açısı kazandırır.

KAYNAKÇA

- Arabi, Muhittin (2006), *Fusûsü'l-Hiken*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Duman, Erol (1997), *Emine Işınsu'nun Romanları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Ergin, Muharrem (2006), *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erol, Gözdenur (2006), *Emine Işınsu'nun Tarihi Romanları Üzerinde Bir İnceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi.
- Girard, Rene (2001), *Romantik Yalan, Romansal Hakikat*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Işınsu, Emine (2006), *Azap Toprakları*, Ankara: Elips Yayınları.
- İslam, Aşşenur (1992), *Emine Işınsu'nun Sekiz Romanında Şahıslar Dünyası*, Basılmamış Yüksek Doktora Tezi, Ankara.
- Jung, Carl Gustav (2009), *Dört Arketip, Çev: Zehra Aksu Yılmaz*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Karakurt, Aynur (2007), *Emine Işınsu'nun Romanlarında Söz*
- Dizimi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi.
- Koçal, Abdullah (2010), “Emine Işınsu'nun ‘Azap Toprakları’ ve ‘Çicekler Büyür’ Romanlarında Balkan Türklerin Trajedisi”, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.22, Aralık.
- Moran, Berna (2003), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Rosenberg, Donna (2003), *Dünya Mitolojisi*, İstanbul: İmge Yayınevi.